

9. Х.Бекмуратов Туркистон ва Рум муносабатлари тарихидан. Амир Темур ва унинг дунё тарихида тутган ўрни // Республика илмий-назарий конференцияси маърузалари.-Т.:Фан. 1996.6 70-76; ўша муаллиф. Ўзбекистоннинг Туркия билан иқтисодий алоқалари тарихидан // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. 1999. №1-2. Б. 56-59.

МАМЛАКАТИМИЗНИНГ ИҚТИСОДИЙ СОҲАДА РИВОЖЛАНИШИДА ТОШГУЗАР-БОЙСУН-ҚУМКЎРҒОН ТЕМИР ЙЎЛИНИНГ ЎРНИ

Худойбердиев Ўткир Тошмурадович,
Термиз иқтисодиёт ва сервис университети
мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Мақолада Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон темир йўлининг қурилиши ва унинг Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида тутган ўрни манбаларга асосланган ҳолда таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Буюк ипак йўли, стратегик, геосиёсий, Тошгузар, Байсун, Қумқўрғон, акциядорлик, транзит.

Аннотация: В статье на основе источников анализируется строительство железной дороги Ташгузар-Бойсун-Кумкурған и ее роль в экономике Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Великий шелковый путь, стратегический, геополитический, Ташгузар, Байсун, Кумкурған, доленое участие, транзит.

Abstract: The article analyzes the construction of the Tashguzar-Boysun-Kumkurgan railway and its role in the economy of the Republic of Uzbekistan based on sources.

Key words: Great Silk Road, strategic, geopolitical, Tashguzar, Boysun, Kumkurgan, shareholding, transit.

Тарихдан яхши маълумки, Буюк Ипак йўли чорраҳасида жойлашган мамлакатимизнинг Марказий Осиёда табиий-географик, ҳарбий-стратегик, геосиёсий ва иқтисодий жиҳатдан ўрни бениҳоя муҳимдир. Яхши биламизки, Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон темир йўл тармоғи мамлакатимиз ўртасидаги ўзаро боғлиқлик тектурасининг асосий бўғинига айланиб, энг арзон қўп юк ташиш имконини берадиган ва йил давомида бир меъёрда ишлаш имкониятини ҳам яратади. Мазкур транспорт тармоғининг воҳамизда қурилишининг ўзига хос тарихи бор. Бугунги кунда, ушбу темир йўл мамлакатимиз иқтисодий тараққиётининг локомотивига айланди. Бошқача айтганда, савдо, транзит, чегаралардан ўтиш борасида рақамли иқтисодий ҳамкорликни кучайтириш бўйича аниқ чора-тадбирларни ишлаб чиқишда ҳамда тараққиёт стратегиясини қабул қилишда, шубҳасиз, ривожланишимизга хизмат қилади. Шунингдек, транспорт-коммуникация алоқаларини ривожлантиришда ҳам янги имкониятларни очиб беради.

1990 йилларнинг бошларида мамлакатимиз жанубини ягона темир йўл тармоғига улаш долзарб вазифага айланди. 1992-1998 йилларда турли илмий-техникавий ишлар олиб борилди. Темир йўл ўтадиган йўналишлар белгилаб олинди. Темир йўл қурилиши уч босқичда ўтказилди. Дастлаб, 1998 йилда “Ўзбекистон темир йўллари” компанияси ўз ҳисобидан “Тошгузар-Дехқонобод” йўналишини, 1999 йилда эса “Бойсун-Қумқўрғон” линиясида йўл қурилишини бошлади[1].

Темир йўлнинг учинчи босқичи энг қийин участкаларига тўғри келгани учун Япония ҳукуматининг имтиёзли кредитларидан фойдаланилди. Лойиҳани ишлаб чиқиш учун 2001 йил 16 июлда Япония томонидан грант ажратилди. Лойиҳа ишлари якунлангач, 2003 йил 2 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон” янги темир йўл линияси қурилишини жадаллаштириш тўғрисидаги 43-сонли қарори чиқди. Қарорга кўра, “Тошгузар-Дехқонобод” ва “Бойсун-Қумқўрғон” участкалари бўйича 2003-2005 йилларда давлат бюджети маблағлари (20%) ҳамда “Ўзбекистон темир йўллари” давлат-акциядорлик компаниясининг ўз маблағлари (80%) ҳисобига “Дехқонобод-

Бойсун” участкаси бўйича 2004-2007 йилларда жалб этиладиган Япониянинг узоқ муддатли инвестициялари ҳисобига босқичма-босқич қурилиши белгиланди.

2004 йилнинг октябрь ойига келиб “Тошгузар-Дехқонобод” ва “Бойсун-Қумқўрғон” участкаларидаги қурилиш ишлари ўз ниҳоясига етди. Иш билан танишиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримов Тошгузарга келди. Бу ерда поездда ўтириб Дехқонободгача бўлган ҳудудда қурилиш ишларини кўздан кечирди.

Қурилишнинг кейинги босқичини амалга ошириш учун 2004 йил 30 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон янгитемир йўл линияси қурилиши лойиҳасини амалга оширишни жадаллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги 559-сонли Қарори чиқди. Ушбу қарор қурилишнинг энг оғир участкаси бўлган Бойсун-Дехқонобод йўналишини қуришга қаратилган бўлиб, унда Япония ҳукумати томонидан бериладиган узоқ муддатли кредитларини жалб этиш кўзда тутилди.

Бу темир йўл 33 ойда, яъни муддатида икки йил олдин қуриб битказилиб, 2007 йил августида фойдаланишга топширилди. Қурилиш давомида 5 та вокзал, 7 та темир йўл станцияси, 8 та разъезд, 37 та кўприк барпо этилди. Бу кўприкларнинг 9 таси денгиз сатҳидан 1500 метр баландликда бунёд этилди. Темир йўл тармоғининг 81 километрида Марказий Осиёда битта бўлган узунлиги 234,2 метрли улкан кўприк қурилди. Баланд тоғ устидаги қоятошлар табиий ҳодисалар туфайли тушиб, поезд вагонларига зарар етказмаслиги учун битта усти ёпиқ галерея қурилди[2].

Дарҳақиқат, темир йўл қурилиши Ўзбекистон тарихидаги оламшумул тарихий воқеа эди. Шу боис Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президентининг 2007 йил 22 августидаги ПФ-3911-сонли Фармонида кўра, “Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон” темир йўли қурилишида алоҳида ўрнатилган бир гуруҳ ишчи-хизматчилар мукофотланди. Ушбу темир йўл линиясининг очилиш маросими 2007 йил 24 август куни Дарбанд станциясида бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов ҳам иштирок этди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов томонидан “Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон янги темир йўл линиясидан фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида” ги 2007 йил 26 октябрдаги ПҚ-717-сонли Қарорига кўра, қайд этиб ўтилсинки, 2007 йилнинг 1 сентябрига келиб «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси биринчи босқичининг қурилиши якунланди, натижада Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларини мамлакатнинг бошқа ҳудудлари билан ишончли боғлаб турувчи ягона ва яхлит темир йўл коммуникациялари тизими шаклланди. Мазкур ҳудуднинг бой минерал-хом ашё ресурслари конларини самарали ва комплекс равишда ўзлаштириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, барқарор ҳамда жадал иқтисодий ўсиш ва инсонлар фаровонлигини ошириш, экспорт салоҳиятини ўстириб бориш учун қулай шарт-шароитлар яратилди. Ўзбекистоннинг жаҳон бозорларига, энг аввало Трансфғон темир йўл коридори орқали, бир вақтнинг ўзида Ўзбекистоннинг транзит ҳаракатидаги ролини ошириш билан тўғридан-тўғри Ҳинд океани, Жанубий ва Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари портларига чиқиш имконияти пайдо бўлди.

«Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линиясидан самарали, ишончли ва беҳатар фойдаланишни таъминлаш мақсадида:

1. Маълумот учун қабул қилинсинки:

2007 йилнинг 15 сентябридан бошлаб «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компанияси ишчи комиссияларининг далолатномаларига мувофиқ «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси орқали юк ташиш поездларининг тўхтовсиз ҳаракати очилган;

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компанияси томонидан юкларни темир йўл орқали ташиш тарифлари келишиб олинган;

«Россия темир йўллари» ОАЖ лойиҳалар ва сметаларни экспертиза қилиш бошқармаси томонидан Ўзбекистон Республикасидаги «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси қурилишнинг айрим масалалари бўйича эксперт хулосаси олинган;

Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компанияси билан биргаликда «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси объектларидан фойдаланиш хавфсизлигини таъминлаш бўйича устувор чора-тадбирлар белгиланган.

2. Поездлар ҳаракатини вагонларга техник ишлов бериш ва тайёрлашни, локомотив бригадалари ишини, йўлларга ва йўл хўжалигига хизмат кўрсатишни, сигнализация ва энергия таъминоти тизимини ташкиллаштиришнинг аниқ тартибини назарда тутувчи «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси орқали юк ташиш поездларининг тўхтовсиз ҳаракатини ташкил этишнинг муваққат тартиби иловага мувофиқ тасдиқлансин.

3. «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компанияси:

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 30 ноябрдаги 559-сонли қарори билан тасдиқлаган тармоқ жадвалига мувофиқ «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линиясининг ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмаси объектлари қурилишини компаниянинг ўз шахсий маблағлари ва Япония халқаро ҳамкорлик банкининг кредит маблағлари ҳисобидан таъминласин;

мураккаб тоғ шароитларида темир йўлларни лойиҳалаштириш, қуриш ва реконструкция қилиш масалаларида тажрибага эга бўлган нуфузли хорижий лойиҳалаштириш ташкилотини жалб этган ҳолда қабул қилинган техник ечимларнинг ишончлилигини ва объектлардан фойдаланиш хавфсизлигини аниқлаш бўйича лойиҳанинг мустақил экспертизасини ўтказсин.

4. «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» темир йўл линияси қурилишининг боришини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш бўйича Республика комиссияси раиси (Мирзиёев) ҳамда қурилатган темир йўл линиясида лойиҳа ечимлари ва қурилиш-монтаж ишлари сифатини назорат қилиш бўйича доимий фаолият кўрсатувчи комиссия раиси (Йўлдошев):

«Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси қурилиши масалалари бўйича қабул қилинган ечимларни бажаришда амалий ёрдам кўрсатсин;

«Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси объектлари қурилиши ҳамда қурилиш ва фойдаланиш қоидалари ва стандартлари талабларига риоя қилиниши устидан қатъий назоратни таъминласин.

5. Худуднинг мураккаб табиий шароитлари ва ишлар доимо ҳаракатда бажарилишини эътиборга олиб, «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси тўлиқ қуриб битказилгунга қадар, мазкур темир йўл линиясидан фойдаланишда бевосита банд бўлган барча тоифадаги ходимлар иш ҳақига Қашқадарё вилояти бўйича 1,4 ва Сурхондарё вилояти бўйича 1,3 миқдорида коэффицент белгилансин.

6. Объектнинг тўлиқ қурилиб битказилиши ва белгиланган тартибда Давлат комиссиясига топширилишига қадар, бўшайдиган маблағларни ташкилий даврда темир йўл янги участкаларини обод қилишга мақсадли йўналтирган ҳолда, «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акциядорлик компаниясини «Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон» янги темир йўл линияси орқали юкларни ташишдан оладиган даромади бўйича фойда солиғидан ҳамда Республика йўл фондига ажратмалар тўлашдан истисно тариқасида озод қилинсин.

7. Қашқадарё ҳамда Сурхондарё вилоятлари ҳокимликлари Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик хизмати ва Ички ишлар вазирлиги билан биргаликда янги темир йўл линияси бўйлаб ишончли хавфсизлик ҳудудини ташкил этиш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқсин ва амалга оширсин[3].

“Тошгузар-Бойсун-Қумқўрғон янги темир йўл линиясидан фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида” ги 2007 йил 26 октябрдаги ПҚ-717-сонли Қарорига асосан, янги очилган темир йўл икки йил давомида фақат ички юкларни ташиш учун хизмат қилди. Шу давр мобайнида, унинг имкониятлари ва хавфсизлик даражаси ўрганилди. Ниҳоят, 2009 йил 22 августидан эътиборан Тошкент-Термиз йўналишида илк поезд қатнай бошлади. Унгача, Сурхондарё вилояти аҳолиси бошқа вилоятларга фақат автобусларда ва енгил автомашиналар билан қатнар эдилар.

Сурхондарё вилоятининг мамлакат ягона темир йўл тизимида боғланиши бу ердаги табиий бойликларни ўзлаштириш имконини берди. Вилоят иқтисодиётини янада

ривожлантириш ҳудудга чет эл инвестицияларини жалб этиш ҳамда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун аввало транспорт харажатларини камайитириш лозим эди. Шу мақсадда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 21 февралдаги ПҚ-1712-сонли қарорига мувофиқ Термиз-Қарши темир йўлини электрлаштириш бошланди. Лойиҳанинг умумий қиймати 327,6 млн АҚШ доллар бўлиб, иш жараёнида 6 та Тошгузар, Деҳқонобод, Оқробот, Бойсун, Қумқўрғон №165-разъезд таянч нимстанциялари қурилди. Таянч нимстанциялар мураккаб об-ҳаво шароитларида барпо этилди. Шунингдек, ушбу участка замонавий сигнализация ва алоқа тизими билан таъминланди. Бундан ташқари, қурилиш ва контакт симларига хизмат кўрсатиш учун барча шарт-шароитлар яратилди. Термиз локомотив депоси тўлиқ таъмирдан чиқарилиб, чет элдан келтирилган замонавий ускуналар билан жиҳозланди[4].

Ниҳоят, 5 йил давом этган қурилиш ишлари якунланиб, 2018 йилнинг 9 январидида электрлаштирилган Қарши-Термиз темир йўл участкасининг очилиш маросими бўлиб ўтди. Умумий узунлиги 325 километрдан иборат, ушбу линияда эндиликда дизель ёнилғиси билан ишловчи тепловозлар ўрнига замонавий электровозлар ҳаракатланади.

Бу эса йўловчи ва юкларни ташишда транспорт харажатларининг учдан бирга қисқартириш билан бир қаторда, ташиш имкониятларини бир неча маротаба оширади. Чунончи, олдин бир локомотив билан ўртача 25 та вагон ташилган бўлса, замонавий электровозда бу кўрсаткич ўртача 45 та вагонни ташкил этади. Ёки эски турдаги битта локомотивда 2200 тоннага қадар юк тортилган бўлса, замонавий электровоз билан 3700 тонна юк ташилади. 2018 йил 20 мартдан бошлаб эса Ўзбекистон темир йўллари “Тошкент-Термиз” йўналишида йўловчи ташийдиган электропоезд қатновини йўлга қўйди[5].

Мамлакатимизнинг тараққиётида транспорт тизими га берилган эътибор, айниқса, ушбу соҳада илмий-техника ютуқларини кенг қўлланилиши, ишчи-ҳодимлар малакасини доимий равишда ошириб туриш заруриятига эҳтиёжни ошириб борган. Бунинг сабаби, юқори малакали тоифага эга бўлган ишчилар янги техниканинг ички тузилиши ва ишлаш жараёнини пухта ўзлаштириши, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш сифатини ошириш имкониятини яратишган. Сурхондарё вилоятида кадрларнинг малакасини оширилиши транспорт ташкилотларига биргина 1995 йилда 21.727 млн. сўмлик фойда келтирган. Кейинги йилда бу рақам яна икки бароварга ошган[6].

Шуниси эътиборга молики, 1997 йилдан бошлаб мамлакатимизда касб-ҳунар коллежларининг ташкил этилиши билан Сурхондарё вилоятида транспорт соҳаси учун ўрта махсус маълумотли кадрларни тайёрловчи ўқув юртлари очила бошланган. Айниқса, ихтисослаштирилган касб-ҳунар коллежларининг очилиши ниҳоятда муҳим ҳисобланган. Ушбу коллежлар вилоятда транспорт тизими учун керак бўлган мутахассисларни тайёрлаган. Масалан, 1998-2012 йилларда вилоят бўйича жами 9 та ихтисослашган ўқув юртлари ташкил этилган. Булар:

1. Ангор қишлоқ хўжалик ва транспорт касб-ҳунар коллежи;
2. Бойсун қишлоқ хўжалиги ва транспорт касб-ҳунар коллежи;
3. Бойсун транспорт ва алоқа касб-ҳунар коллежи;
4. Жарқўрғон Какайди транспорт ва алоқа касб-ҳунар коллежи;
5. Термиз транспорт ва қурилиш касб-ҳунар коллежи;
6. Термиз саноат ва транспорт касб-ҳунар коллежи;
7. Қумқўрғон қурилиш ва транспорт касб-ҳунар коллежи;
8. Олтинсой транспорт касб-ҳунар коллежи;
9. Шеробод транспорт ва алоқа касб-ҳунар коллежи[7].

Мазкур коллежларда автомобиль ва темир йўл транспорти бўйича иккита йўналиш очилиб, талабаларга чуқур билим берилган. Талабаларнинг ўқув, ишлаб чиқариш ва дипломолди амалиётларини ўташлари учун барча шароитлар яратилган. 2011-2015 йиллар ичида ушбу ўқув юртининг 624 нафар битирувчиси бевосита транспорт соҳасига тўғри келган[8].

Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида ҳам транспорт соҳаси

мутахассисларини тайёрлаш бўйича катта ютуқларга эришилган. Буни биргина, 2001-2009 йилларда Бойсун туманидаги транспорт ва алоқа касб-хунар коллежи ҳамда тумандаги бошқа коллежларни битирган ёшларнинг 320 нафари туман темир йўл қурилиш бўлимига ишга жойлашдилар. Биргина Тошғуздор-Бойсун-Қумқўрғон темир йўлининг қурилиши Бойсуннинг транспорт йўлаги сифатидаги маъқеини кескин оширди. Айниқса, Бойсун туманининг Дарбанд қишлоғи ҳудудида мактаб биносининг қурилиши, янги вокзал ва станцияларнинг барпо этилиши натижасида 400 га яқин коллеж битирувчиларини иш билан таъминлаш имконини яратди[9].

Хулоса қиладиган бўлса, мустақиллик йилларида транспорт ходимларининг турмуш даражаси анча кўтарилди. Транспорт тизими учун керакли бўлган кадрлар тайёрлаш тизимли асосда йўлга қўйилди. Тизимда малакали, билимли, замонавий фикрлайдиган мутахассислар сони кўпайди. Йўловчилар транспорт соҳасида ўзлари учун мақбул вариантни танлаш имкониятига эга бўлдилар. Бу эса одамларнинг муаммосини тезда ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этди. Сурхондарё вилояти транспорт тизимида замонавий транспорт воситалари пайдо бўлди. Аҳолига транспорт хизматини кўрсатиш сифати яхшиланди. Темир йўл тармоғида битта турдаги локомотив ўрнига, замонавий электровоз билан юк ташиладиган бўлди. 2018 йил 20 мартдан бошлаб эса Ўзбекистон темир йўллари “Тошкент-Термиз” йўналишида йўловчи ташийдиган электропоезд қатновини йўлга қўйди.

Мамлакатимизда транспорт соҳасида, айниқса темир йўл тармоғининг ривожланиб бориши, Тошғуздор-Бойсун-Қумқўрғон темир йўл тармоғи вилоятда юк ташишни бир неча баробарга арзонлаштирган бўлса, шу билан бирга маҳаллий аҳоли орасидан иш ўринларини яратишга имконият яратиб берди. Бу эса темир йўл тармоғи ўтган ҳудудларда савдо-сотиқ, маиший хизмат ва бошқа янги сервис хизматларини ҳам юзага келтирди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сурхондарё вилоят ҳокимлигининг жорий архиви, 1999 йил декабрь, 12-баённома, 15-варақ.
2. Сурхондарё вилоят ҳокимлигининг жорий архиви, 2007 йил сентябрь, 1-баённома, 8-9-варақлар.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тошғуздор-Бойсун-Қумқўрғон янги темир йўл линиясидан фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида” ги ПҚ-717-сонли Қарори. “Халқ сўзи”. Т., 2007 йил 26 октябр.
4. Сурхондарё вилоят ҳокимлигининг жорий архиви, 2018 йил январь, 4-баённома, 18-19-варақлар.
5. Сурхондарё вилоят ҳокимлигининг жорий архиви, 2018 йил январь 4-баённома, 20-варақ.
6. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 70-фонд, 1-рўйхат, 10-иш, 6-варақ.
7. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги ўрта махсус, касб-хунар таълими бошқармасининг жорий архиви, 2012 йил. 2-ҳужжат, 1-баённома, 14-16-варақлар.
8. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги ўрта махсус, касб-хунар таълими бошқармасининг жорий архиви, 2015 йил. 6-ҳужжат, 2-баённома, 32-варақ.
9. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 361-фонд, 1-рўйхат, 72-иш, 83-варақ.
10. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 йил, 10-сон, 115-модда.